

УДК 342: 321

О.А. Зубчик

ДЕРЖАВА: ЕКОНОМІЧНА СВОБОДА І ПОЛІТИЧНА НЕОБХІДНІСТЬ

Анотація. У статті розглядається сутність підприємництва не лише як економічної категорії – фактору виробництва, а передусім як соціального феномену та з урахуванням фактору політичного часу. Автор досліджує роль держави, вплив змін ціннісно-нормативної системи суспільства на розуміння та формування підприємництва у зв'язку з поняттям «свобода».

Ключові слова: держава, економічна свобода, політична відповідальність, політичний час.

Zubchik O.A. State: economic freedom and political necessity.

Annotation. This article touches upon the essence of entrepreneurship not only as an economical category - input, but first and foremost, as a social phenomenon. The author investigates the influence of the changes of axiological-normative system of society over the understanding and formation of entrepreneurship in relation with the notion "liberty".

Key words: government, economic freedom, political accountability, political time.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Усебічне дослідження природи підприємництва з метою отримання можливості впливу на умови його становлення та ефективного розвитку потребує, як правило, з'ясування не лише політичних, економічних, а й соціальних його характеристик, зокрема сутності поняття «свобода». Однією з таких політичних характеристик може розглядатися політичний час. Але особливого значення набуває дослідження економічного змісту зв'язку «свободи» з діяльністю людини у сфері господарювання, що позначається поняттям «економічна свобода». Осмислення сутності економічної свободи як феномену господарської системи сучасного суспільства (особливо українського) й умов її можливості є досить актуальним, має неабияке значення для розвитку суспільної свідомості. Але ще більш воно важливе для розвитку підприємництва та забезпечення економічного благополуччя громадян України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен підприємництва намагались осмислити відразу після його виникнення. Одними з перших спробували розглянути підприємництво з наукових позицій Р. Кантільон та Ж.-Б. Сей у XVII-XVIII століттях [1]. Економісти, засновники англійської класичної політекономії А. Сміт і Д. Рікардо також не могли обійти це питання своєю увагою. Подальший розвиток теорії підприємництва пов'язаний з аналізом класової структури суспільства. Так, французький економіст А. Тюрго вивчав особливості рис підприємців, виділяючи готовність до ризику, організаторські й творчі здібності. На початку XX століття феномен підприємництва досліджували Ф. Вонпер, А. Маршалл й інші [2]. У вітчизняній науці вивченням цієї проблематики також займалися ще в XIX столітті (зокрема М. Туган-Барановський [3]), однак посилення уваги вже в українській науці до підприємництва настає у 90-х рр. з переходом від командної економіки до ринкової (хоч українську економіку швидше називають «наздоганяльною ринковою економікою»).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження, недостатньо вивченими залишаються чинник політичного часу як соціальний феномен і його вплив на підприємництво.

Формулювання цілей статті. Мета нашого дослідження – показати зв'язок сутності підприємництва як соціального феномену не лише з економічною політикою держави, а передусім з економічною культурою, ціннісно-нормативною системою суспільства та чинником політичного часу. І саме в останньому відповідь, на нашу думку, перебуває в тісному зв'язку з характеристиками й умовами можливості економічної свободи.

Виклад основного матеріалу. Розвиток підприємництва (ринкового господарювання) залежить від наявності низки умов – переліку свобод, напрацьованих і визнаних міжнародною економічною спільнотою [4]. Що ж таке свобода? Одне з класичних визначень свободи належить стоїкам, які розуміли її як можливість людини в розумності діяти по-своєму. Спіноза та Гегель

виразили зміст свободи формулою «свобода є пізнана необхідність». Вона стала основою для визначення змісту свободи в сучасних філософських та економічних дослідженнях [5].

Отже, свобода полягає в розумінні об'єктивних меж дії та можливості наших зусиль, нашої волі, щоб розширити ці межі (у політичній діяльності, наприклад, наскільки дозволяє політичний час). До сьогодні погляди науковців, зокрема психологів, розходяться навіть щодо найбільш ключових питань, пов'язаних з цією темою. Одні заперечують наявність волі як самостійного психологічного явища – головної умови досягнення свободи, інші «відстоюють» самостійність волі, бачать її тільки з одного боку – як здатність долати труднощі та переконання. Досліджуючи різні аспекти проблеми свободи, автори тією чи іншою мірою також підкреслювали роль свідомості. Усвідомлення чинників, які впливають на поведінку людини, має велике значення. Однак важливим є усвідомлення не лише того, що є, але й того, що поки відсутнє. Людина не може бути вільною, якщо не осмислює наявних можливостей поведінки, якщо не усвідомлює наслідків, які спричинені тими чи іншими діями. Вона не може бути вільною, якщо не усвідомлює того, чого хоче, своєї мети й бажань.

Таким чином, можна говорити про філософське розуміння понять «свободи для» та «свобода від». До якого з них належить економічна свобода?

Особливого змісту набуває та економічна свобода, яка передбачає широту економічної поведінки при виборі форм власності і сфери своїх здібностей, застосування своїх знань, можливостей, професії, способів розподілу своїх статків, споживання матеріальних благ, яка реалізується завдяки законодавчим державним нормам. Отже, підкреслюється одна з важливих характеристик свободи – свобода вибору, яка на рівні підприємництва проявляється не в безкінечному переліку способів реалізації, а у виборі форм власності та сфери діяльності. Але в той же час економічна свобода завдяки державному правовому механізму нерозривно пов'язана з економічною відповідальністю.

Підприємництво – складне соціально-економічне явище. Зародившись у глибині століть, воно пройшло історично тривалий і складний шлях становлення. Упродовж всієї епохи рабовласницьких відносин, в часи раннього християнства підприємницька діяльність із загального економічного устрою окремо не виділялася. Недружнє ставлення до підприємництва є закономірністю того часу.

У XVIII столітті до нашої ери в Кодексі законів царя Хамурапі масштаби лихварства упорядковувались таким чином: межа приросту грошової суми не повинна перевищувати 20%, а приросту натуральної позички – 33% від початкової суми [6]. Платон до кола учасників підприємницької діяльності зараховував хліборобів, купців, ремісників: «вони обмінюються один з одним з тією думкою, що цей обмін буде їм у благо» [7]. Найважливішою галуззю економіки філософ вважав землеробство, зазначаючи, що хлібороби мусять бути приватними власниками, адже це спонукає їх краще працювати. Аристотель розподіляв людей у зайнятті господарською діяльністю на дві групи – пов'язаних з діяльністю у природній сфері (економіці) та у неприродній (хрематистиці), тобто в торгових угодах з перепродажу товарів і лихварських операціях, для яких не існує меж багатства і власності. Ф. Аквінський хоч і засуджував лихварство, вважаючи, що гроші не можуть породжувати гроші, виправдовував прагнення до прибутку як заслуженої винагороди за працю [2].

З настанням Нового часу в доктрині протестантизму закріпилося позитивне ставлення до прагматизму як відображення природного прагнення людини до багатства. Приватна власність і приватне життя оголошуються священними і недоторканими. Протестантська віра стверджує у свідомості суспільства необхідність чесної комерційної діяльності, що сприяло економічному становленню країн. У зв'язку з цим радники монархів писали про золото як джерело багатства країн, про користь стримування імпорту і заохочення експорту. Отже, економічна діяльність отримує цільову настанову, яка стимулює розвиток підприємництва і включає три складових: виробництво – продаж – капітал.

Економічна свобода виправдано пов'язується з розвитком капіталізму. Завдяки йому особиста ініціатива в економічній діяльності долала економічні заборони й різні перешкоди. Упродовж майже усього XIX століття економічна свобода означала право мати засоби виробництва в особистій власності. Проте у наступному XX столітті поняття економічної свободи як свободи особистої ініціативи звужувалося в результаті розвитку соціалістичної (комуністичної) економічної системи.

Хоча в суспільному житті країн з комуністичними системами в жодному разі не визнавалося обмеження ні особистої свободи, ні особистої ініціативи.

Сьогодні розвинена ринкова економіка проголошує три головних принципи реалізації економічної свободи. По-перше, свобода підприємництва – це генератор інновацій і економічного прогресу. По-друге, соціальну й економічну свободу підприємцю забезпечує приватна власність. По-третє, підприємницька діяльність базується на свободі конкуренції. Цих три чинники забезпечує така організація громадського життя, яка побудована на принципах народовладдя і є гарантом економічної свободи. Таку економічну свободу називають своєю свободою, своїм простором, можливістю діяти по-своєму.

На державному рівні економічна свобода є оцінкою політичної системи країни. Лише демократія як форма державного устрою законодавчо закріплює право на економічну свободу і забезпечує правовий захист соціально-орієнтованої економічної системи. Будь-яка інша організація суспільного устрою здійснює насильницький контроль за розподілом ресурсів і результатами господарської діяльності.

Економічна свобода – філософська база лібералізму, соціальної філософії та політичної концепції, яка як джерело суспільного розвитку визначає ініціативну та вільну економічну й політичну діяльність осіб. Утверджуючи парламентський лад, вільне підприємство, демократичні свободи, представники лібералізму обстоюють абсолютну цінність людської особистості, рівність усіх людей щодо її прав. Метою лібералізму є максимальне послаблення різних форм державного і суспільного примусу стосовно особи та шлях мирного здійснення соціальних перетворень.

Формуватися лібералізм почав наприкінці XVII століття. Основні його джерела – це філософська думка епохи Просвітництва, ідеї гуманізму. Ідеологічно лібералізм протистоїть, з одного боку, консерватизму в питаннях про роль держави в регулюванні економіки, а з іншого боку – соціалізму (комунізму) у питаннях приватної власності та соціальної підтримки з боку держави. Важливу роль у розвитку лібералізму відіграли думки І. Бенґама, Б. Констана, Д. Мілля, К. Поппера, С. де Мадарьяги, Р. Дарендорфа, Р. Арона, Ф. фон Гаєка та інших.

Також розглянемо, чим є економічна свобода з погляду підприємця. Для підприємця – це можливість забезпечувати ринок саме тими матеріальними благами, яких він потребує. Економічна свобода – це пріоритетна цінність як відображення стану власника та господаря на своєму підприємстві. Підприємство, як економічна категорія – це особливий чинник виробництва, характеристики якого розкрив Й. Шумпетер [8]. Підприємством як видом господарювання керує підприємець на основі здібності до унікальних дій та поведінки, мислення й розуміння ситуації непередбаченого ризику. Однією з головних характеристик підприємства епохи капіталізму є те, що підприємець не розраховує на дисбаланс економіки, який складається стихійно. Це створює умови для одержання надприбутку. Підприємець завдяки власним здібностям митця та інновацій економічного процесу сам створює умови для розвитку. Таким чином внутрішня свобода проявляється зовнішньо.

Необхідною умовою здійснення внутрішньої свободи є зовнішня свобода. Категорія свободи в контексті економічної діяльності знаходить своє відбиття в конституційних правах людини й громадянина. Свободу слід визначити як таку, що може мати вужчий або ширший діапазон у певній сфері суспільного життя та у сфері приватного життя. Коли межі діапазону сягають критичного рівня, можна стверджувати про відсутність свободи, а щодо особистої свободи – навіть про рабство.

Свобода може бути не обов'язковою. Навіть більше – за певних умов сьогодення вигідною може бути несвобода (наприклад, прийнята залежність від думки інших). Така свобода, яку поставлено в залежність від вигідної угоди, виявляється «проданою свободою», несвободою, або необхідністю.

У європейській науковій традиції свободу переважно розглядають як необхідну передумову самореалізації й гармонійного розвитку особистості, як абсолютну соціальну та індивідуальну цінність. Свободу трактують як позитивне суспільне надбання. Проте психолог Е. Фромм дотримувався у цьому питанні іншої думки: для багатьох свобода має негативну цінність, і тому вони відмовляються від неї, піддаючись авторитарній владі, яка забезпечує їм безпеку, зменшує біль самотності, повертає почуття особистої цінності [9].

У підприємстві маємо справу з незвичайним явищем економічного процесу, яке змушує шукати неординарних підходів, щоб збагнути взаємодію елементів цього процесу. У лібералізмі існує переконання про те, що вчинками індивіда як приватного власника керує тверезий розрахунок на отримання від своїх дій якомога більшої особистої вигоди. Це переконання обґрунтовував англійський філософ та юрист І. Бентам («Фрагменти про владу», 1776), («Принципи законодавства», 1789) [10]. На його думку, сенс людської діяльності – у задоволенні та уникненні страждань, а найвагомішим критерієм оцінки будь-яких явищ є їхня корисність, здатність бути засобом розв'язання завдань. Він вважав, що свобода межує зі свавіллям. Індивід не має сподіватися на буцімто належні йому від природи права і свободи, а дбати про себе, про своє благополуччя. Лише він сам мусить визначати, у чому полягають його інтереси і користь. І. Бентам визнав реальним правом лише те, яке встановлено державою. Критерієм оцінки цього права є користь, а його метою – найбільше щастя найбільшій кількості людей (чи не це є ідеалом соціалізму?).

Проблема особистості, яка тісно пов'язана з проблемою свободи, займає центральне місце й у теорії екзистенціалізму, який протиставляв свободу внутрішню (теоретичну) зовнішній (практичній), думку діяльності. При цьому маємо на увазі зовнішню свободу, як надання можливості вибору, і внутрішню – особисту – як здатність здійснити цей вибір. Підприємство безпосередньо пов'язане і з першою, і з другою. У сучасній західній теорії підприємництва важко знайти однозначне тлумачення понять «підприємство» і «підприємець», що пояснюється насамперед динамікою економічних і соціальних змін. Разом із тим підприємство розглядається як особливий тип господарювання, в основі якого – пошук нових можливостей виробництва благ на основі інновацій і вміння залучати необхідні ресурси з різних джерел. Тому, на нашу думку, свободу слід розглядати з психологічного погляду як суб'єктивне почуття, що сприймається індивідом у контексті такої послідовності: свобода вибору, свобода рішення, свобода дії, свобода творчості й самовираження. Деякі вчені взагалі зводили проблему свободи волі до проблеми свободи вибору дії. Наприклад, у філософії свобода вибору традиційно розглядалась як реальна сфера вияву свободи волі, як її практичне вираження. Так, В. Джеймс вважав головною функцією волі прийняття рішення про дію за наявності у свідомості одночасно двох чи більше ідей руху. Наявність конкуруючої ідеї гальмує перехід уявлення про рух в дію, і тому для виконання дії потрібно здійснити вибір ідеї та прийняти рішення [11].

Однак фундаментальність та універсальність поняття свободи обтяжене безліччю непорозумінь. Площина згоди здебільшого охоплює лише те, що свобода полягає в існуванні певної сукупності справ, вільних від втручання ззовні. Це насамперед свобода внутрішня, творча як відбиття людської сутності. Показником внутрішньої свободи є автономія особистості, її здатність «бути господарем собі». Саме з бажання індивіда бути таким, самостійно визначати своє життя й приймати рішення, а не коритися певним зовнішнім силам, виникає позитивне значення поняття «свобода». Людина хоче бути знаряддям у своїх власних руках, а не в руках інших, прагне бути суб'єктом, а не об'єктом; прагне, щоб нею керували її власні міркування й усвідомлена мета, а не зовнішні причини.

Проте коли розглядаємо економічну свободу, зовнішні чинники виявляються важливими у виборі поведінки підприємця, стратегії його діяльності. У цьому зв'язку, розвиваючи певною мірою думку Шумпетера, представники сучасної австрійської школи економістів Л. Мізес, Ф. Гаєк, І. Кірцнер надали теорії підприємництва «другого дихання», розглядаючи підприємство у зв'язку з іншою економічною категорією – конкуренцією. На їхню думку, не можна ринкові відносини відокремити від конкуренції, оскільки в центрі конкурентних зв'язків завжди є прагнення до пошуку інновацій, які ініціює підприємець, є його здатність і вміння господарювати, бути підприємцем [2]. Проте І. Кірцнер, на відміну від Й. Шумпетера, наголошував, що підприємець – це дисбалансна сила, яка порушує економічну рівновагу, використовує невірноважену ситуацію і відновлює рівновагу.

Уже з розвитком додаткових чинників під час здійснення підприємницької діяльності, пов'язаних із можливістю сучасних інформаційних технологій прогнозувати ризики, американська школа теоретиків підприємництва по-іншому оцінила підприємницьку діяльність як особливу здатність людини. П. Друкер вважав, що «підприємство – це особливий тип господарювання,

який створює новий ринок на основі сучасного знання, інформаційних технологій і новацій з метою одержання максимального прибутку в умовах будь-якого ризику» [12].

Складним виявилось ХХ століття для підприємницької діяльності: перед виробником постала проблема реалізації вироблених благ. Роз'єднаність підприємців, відсутність зв'язку і взаємодії зі споживачами, зневага до проблем вивчення потреб поставили підприємництво в умови непередбачуваності, для виробництва виникла загроза перенасичення. У світовій економіці склалася вкрай несприятлива ситуація з високим рівнем безробіття. У результаті віра в можливість саморегуляції ринкової економіки була втрачена. Криза класичного лібералізму проявилася на межі ХІХ-ХХ століть, коли в економіці запанували ринкові монополії. Вони витіснили з ринку дрібні підприємства, які не витримували конкуренції. Монопольні ціни, банкрутство дрібних і середніх підприємств призвели до погіршення соціальних умов життя населення західних країн, зростання безробіття, загострення класової боротьби між найманими працівниками і власниками засобів виробництва. З'явилася думка про перегляд деяких положень класичного лібералізму і здійснення реформ, покликаних обмежити свавілля монополій і полегшити становище найбільш знедолених верств населення (забезпечення соціальних прав на працю, відпочинок, добробут, охорону здоров'я, освіту). Для приборкання стихійних сил економічного розвитку було визнано за необхідне втручання держави в економіку й регулювання нею соціально-економічних відносин. Тому підприємництво перейшло під контроль держави. Такий вихід відповідно до сформованої економічної реальності 30-х років минулого століття запропонував Дж. М. Кейнс, який 1936 року в праці «Загальна теорія зайнятості, відсотка й грошей» довів, що в ринковій економіці немає механізму, який автоматично забезпечує повну зайнятість [13]. Науковець зробив висновок, що функція регулювання економіки мала належати державі. Таким чином, у розвитку підприємництва першорядну роль отримала нова цільова настанова – виробляти, щоб зберегти капітал. Вирішення цих завдань вимагало пошуку шляхів до активної інноваційної економічної діяльності, зв'язку з новітніми досягненнями науково-технічного прогресу. Вирішальне значення у цій справі мала особиста ініціатива. Для розвитку підприємництва надзвичайно важливою виявилася розробка Кейнсом основ макроекономічного аналізу. До нього умови ефективної діяльності окремого підприємця ототожнювались з ефективністю економіки в цілому. Спростування думки про те, що макроекономічний підхід не може відрізнитися від мікроекономічного, підштовхнуло до формування методології мікроекономічного аналізу. Ці умови сприяли виходу підприємництва до 80-х років ХХ століття на рубіж його остаточного становлення з метою виробляти, щоб підвищити продуктивність капіталу.

У результаті досліджень М. Фрідмена, одного з засновників монетаризму, ідеолога неолібералізму Ф. Гаска, прихильників «логічної і практичної нездійсненності соціалізму» Л. Мізеса, М. Вебера, А. Пігу, А. Лернера вдалося знайти аргументоване підтвердження тому, що лише вільне підприємництво на базі приватної власності і вільного ринку забезпечує оптимальну пропорційність у розподілі ресурсів, відновлення капіталу і задоволення потреб суспільства. Завдяки діяльності вчених-економістів нашого часу С. Брю, К. Веспера, Д. Гелбрайта, П. Друкера, Б. Карлофа, Д. Маклелланда, К. Макконнелла, М. Пітерса та інших стала можливою розробка функціонального розподілу часток сукупного доходу за чинниками виробництва. Це дало змогу характеризувати внесок підприємницького доходу в національну економіку й відповідно орієнтувати діяльність держави щодо її регулювання. Проте такі моделі підприємницької економіки і концептуальних пояснень її функціонування не є цілком прийнятними для країн з перехідною економікою, зокрема й України. Напередодні вступу України до Світової Організації Торгівлі та на шляху становлення України як демократичної, правової держави істотною перешкодою є успадкована нею від Радянського Союзу етатистська традиція. Суспільство звикло вимагати від держави регулювання майже всіх економічних, соціальних, культурних відносин. Сформувався стереотип пасивного, очікувального, споживацького способу життя, особистої безпорадності, безвідповідальності, «колективного несвідомого». З іншого боку, панує патерналізм у діях влади. Суперечності, які на цьому ґрунті виникають, проявляються у зростанні соціального невдоволення внаслідок нереалізованих

завищених очікувань, у нечітких, незлагоджених діях гілок влади, в умовах для розвитку та прояву економічної свободи й підприємництва. І в результаті маємо, що в останньому рейтингу економічних свобод, що традиційно складається американським аналітичним центром Heritage Foundation і газетою The Wall Street Journal, Україна перебуває на 125 місці з 161 у світі [4].

Висновки з даного дослідження. Свобода – одне з фундаментальних понять людського буття. Проблема свободи давно привертає увагу вчених, викликаючи гострі суперечки й дискусії. У політичній сфері розуміння категорії «свобода» тісно пов'язане з категорією політичного часу. Це здатність і можливість людини діяти відповідно до своїх інтересів і мети з урахуванням інтересів суспільства. Для українського суспільства важливим є розуміння того, що вплив особистої ініціативи та її значення в економічній політиці, як і раніше, залишається вирішальним.

Підприємництво як чинник виробництва формалізоване в неординарних здібностях людини, які пов'язані з її талантом управління і діяльністю новатора. Тому в контексті дослідження підприємництва та умов його розвитку вирішальним є людський чинник, адже людина є носієм як економічної культури, так і джерелом ціннісно-нормативної системи суспільства. І чим швидше непізнана економічна свобода розумітиметься як усвідомлена необхідність, тим швидше українське суспільство отримає бажані не лише матеріальні, а й духовні блага. Вільною може бути лише та людина, яка наділена волею. Саме воля дає змогу людині не лише протистояти зовнішній необхідності, а й рахуватися з нею, реалізувати свої внутрішні потенційні сили й можливості.

Перспективи подальших розвідок. Свобода є одним із центральних понять психології, політології, соціології, філософії. В економіці вона теж має велике значення, проявляючись зокрема як економічна свобода. Тому у подальшому плануємо розширити предметну сферу дослідження цієї проблематики.

Список використаних джерел

1. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / Блауг М. – М.: "Дело Лтд" 1994. – 426 с.; История экономических учений : учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 784 с.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж. М. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
3. Туган-Барановський М. І. Політична економія / Туган-Барановський М. І. – К, Наукова думка, 1994. – 261 с.
4. Economic Freedom 2007. Heritage Foundation, The Wall Street Journal // <http://www.heritage.org/index/countries>.
5. Бычко И. В. В лабиринтах свободы / Бычко И. В. – М., 1976. – 240 с.
6. Дьяконов И. М. Законы Вавилонии, Ассирии и Хеттского царства / Дьяконов И. М. // Вестник древней истории. – 1952. – № 3. – С. 225-303.
7. Платон. Политея. История философии в кратком изложении. – М.: Мысль, 1995. – С. 141.
8. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Шумпетер Й. – М.: Прогресс, 1982. – С. 159.
9. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя / Фромм Э. – М., АСТ МОСКВА, 2006. – 571 с.
10. Бентам И. Принципы законодательства / Бентам И. // Деборин А. Книга для чтения по истории философии : [в 2 т.]. – М., 1925. Т.2. Принципы законодательства. – С. 529-530, 532-533.
11. Джеймс У. Воля к вере / Джеймс У. – М.: Республика, 1997. – 431 с.
12. Друкер П. Рынок: как войти в лидеры. Практика и принципы : [пер. с англ.] / Друкер П. – М.-СПб: Бук Чембер Интернешнл, 1992. – С. 14-26.

УДК 338.1:339

Л.М. Івашова, К.В. Іванова

ШЛЯХИ АДАПТАЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ МИТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ ДО СВІТОВИХ СТАНДАРТІВ

Анотація. У статті проаналізовано та систематизовано нормативно-правові акти стратегічного управління діяльності Міністерства доходів і зборів України як правонаступника Державної митної служби України, зокрема у сфері управління, фінансового забезпечення, реформування діяльності, протидії та відмивання доходів, упровадження інновацій, регламентації митного контролю та міжнародного співробітництва. Виокремлено пріоритетні напрямки та запропоновано шляхи адаптації нормативно-правового забезпечення стратегічного управління Міністерства доходів і зборів України до світових стандартів.